

حقوق شهروندی اصحاب دعوی کیفری

مؤلفان

اکبر علیزاده

رسول النقی پور

انتشارات فانار

ارومیه - ۱۳۹۲

سرشناسه : النقی پور، رسول، ۱۳۴۶ -

عنوان قراردادی : ایران، قوانین و احکام

عنوان و نام پدیدآور : حقوق شهروندی اصحاب دعوی کیفری/ مولفان رسول النقی پور، اکبر علیزاده.

مشخصات نشر : ارومیه : فانار، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری : ۳۶۰ ص.

شابک : ۱۵۰۰۰۰ ریال: ۵ - ۴ - ۹۳۰۶۱ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

یادداشت : کتابنامه

موضوع : حقوق مدنی -- ایران

موضوع : امنیت قضایی -- ایران

موضوع : پلیس و اجتماع - ایران

موضوع : آیین دادرسی جزایی - ایران

موضوع : حقوق مدنی

شناسه افزوده : علیزاده، اکبر، ۱۳۴۱ -

رده بندی کنگره : ۱۲۹۲۴۱۴۵۰۰ ج ۷/الف/

رده بندی دیویی : ۳۴۴/۵۵

شماره کتابشناسی ملی : ۳۱۹۲۳۴۸

انتشارات فانار

حقوق شهروندی اصحاب دعوی کیفری

مؤلفان : رسول النقی پور - اکبر علیزاده

ناظر علمی : دکتر محمد حسن جوادی

ناظر ادبی : دکتر رحیم کوشش شمسری

ناشر : انتشارات فانار

نوبت چاپ : اول - ۱۳۹۲

تیراژ : ۱۰۰۰ جلد

قیمت : ۱۵۰۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی : گنج شایگان

شابک : ۵ - ۴ - ۹۳۰۶۱ - ۶۰۰ - ۹۷۸ ISBN : 978 - 600 - 93061 - 4 - 5

Email: Alizadeh6128@gmail.com

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مرکز پخش : ارومیه خیابان خیام جنوبی پاساژ تخت طاووس نمایشگاه کتاب ختایی ۲۲۵۲۴۳۸ - ۴۴۱۰

فهرست مطالب

پیش‌گفتار.....	۱۳
درآمد.....	۱۵
بخش اول: کلیات.....	۱۹
فصل اول: مفاهیم و مبانی حقوق شهروندی.....	۲۱
مبحث اول: مفاهیم.....	۲۱
گفتار اول: تعریف حق.....	۲۲
گفتار دوم: تعریف حقوق.....	۲۶
گفتار سوم: تعریف شهروند.....	۲۷
گفتار چهارم: تعریف حقوق شهروندی.....	۳۳
مبحث دوم: مبانی حقوق شهروندی.....	۳۵
گفتار اول: مبانی حقوق شهروندی در غرب.....	۳۵
گفتار دوم: مبانی حقوق شهروندی در اسلام.....	۴۲

فصل دوم: سیر تاریخی طرح حقوق شهروندی..... ۴۵

مبحث اول: تاریخچه بین‌المللی حقوق شهروندی..... ۴۷

گفتار اول: دوران باستان..... ۴۷

گفتار دوم: قرون وسطی..... ۵۱

گفتار سوم: بعد از رنسانس..... ۵۳

مبحث دوم: تاریخچه داخلی حقوق شهروندی..... ۵۶

گفتار اول: قبل از مشروطیت..... ۵۸

گفتار دوم: بعد از مشروطیت..... ۶۱

گفتار سوم: دوران معاصر..... ۶۴

فصل سوم: منابع حقوق شهروندی..... ۶۷

مبحث اول: منابع داخلی..... ۷۰

گفتار اول: قانون اساسی..... ۷۱

گفتار دوم: قوانین عادی پارلمانی..... ۷۴

گفتار سوم: مقررات عادی غیر پارلمانی..... ۷۸

مبحث دوم: منابع خارجی..... ۸۴

فصل چهارم: انواع حقوق شهروندی اشخاص..... ۹۱

مبحث اول: حقوق مدنی..... ۹۲

مبحث دوم: حقوق سیاسی..... ۹۵

مبحث سوم: حقوق اجتماعی..... ۹۶

مبحث چهارم: حقوق اقتصادی و فرهنگی ۱۰۰

مبحث پنجم: حقوق قضایی ۱۰۱

فصل پنجم: پلیس و حقوق شهروندی ۱۰۵

جمع بندی مطالب بخش اول ۱۱۰

بخش دوم: دادرسی عادلانه ۱۱۳

مقدمه ۱۱۵

فصل اول: مبانی دادرسی عادلانه ۱۱۹

مبحث اول : اصل قانونی بودن جرایم و مجازات ها ۱۲۰

مبحث دوم: اصل برائت ۱۲۳

مبحث سوم: اصل شخصی بودن مجازات ها ۱۲۶

مبحث چهارم: منع دستگیری خود سرانه ۱۲۷

مبحث پنجم: منع شکنجه ۱۲۹

مبحث ششم: اصل علنی بودن دادرسی ۱۳۲

مبحث هفتم: اصل سرعت در دادرسی ۱۳۷

مبحث هشتم : اصل برابری سلاح ها ۱۴۰

مبحث نهم : اصل رعایت نزاکت قضایی ۱۴۳

فصل دوم: الزامات دادرسی عادلانه ۱۴۵

مبحث اول: استقلال قوه قضائیه ۱۴۷

گفتار اول: گزینش قضات ۱۵۰

گفتار دوم: غیر قابل عزل بودن قضات ۱۵۱

مبحث دوم: اوصاف مراجع قضایی جهت تحقق دادرسی عادلانه ۱۵۲

گفتار اول: قانونی و صالح بودن دادگاه ۱۵۲

گفتار دوم: مستقل بودن مراجع قضایی ۱۵۵

گفتار سوم: بی طرف بودن مرجع قضایی ۱۵۸

جمع بندی مطالب بخش دوم ۱۶۱

بخش سوم: حقوق شهروندی اصحاب دعوی کیفری ۱۶۳

مقدمه ۱۶۵

فصل اول: حقوق بزه دیدگان ۱۶۷

مبحث اول: ابعاد حقوقی حمایت از بزه دیده ۱۷۱

گفتار اول: امکان طرح فوری شکایت ۱۷۲

گفتار دوم: حق انتخاب وکیل ۱۷۳

گفتار سوم: امکان طرح دعوی خصوصی ضمن دعوی عمومی ۱۷۵

گفتار چهارم: امکان صدور قرار تأمین خواسته به درخواست شاکی ۱۷۷

گفتار پنجم: تحقیق از بزه دیده ۱۷۸

گفتار ششم: حضور در تحقیقات.....	۱۷۹
گفتار هفتم: تهیه رونوشت از تحقیقات.....	۱۷۹
گفتار هشتم: معرفی شهود.....	۱۸۱
گفتار نهم: احضار و جلب متهم.....	۱۸۱
گفتار دهم: حمایت از شاکی با صدور قرار تأمین کیفری نسبت به متهم.....	۱۸۲
گفتار یازدهم: استرداد فوری اموال مکشوفه از جرم.....	۱۸۳
گفتار دوازدهم: رعایت حقوق بزهدیده در صدور قرار تعلیق و آزادی مشروط.....	۱۸۵
گفتار سیزدهم: حق اعتراض به قرارها و احکام صادره.....	۱۸۶
گفتار چهاردهم: صدور قرار ترک تعقیب با تقاضای بزهدیده.....	۱۸۷
مبحث دوم: ابعاد بالینی حمایت از بزهدیده.....	۱۸۸
گفتار اول: رفتار کرامت مدار با بزهدیده.....	۱۹۰
گفتار دوم: مساعدت‌های پزشکی و روانی.....	۱۹۱
گفتار سوم: تأمین امنیت بزهدیده.....	۱۹۲
مبحث سوم: پلیس و حقوق شهروندی بزهدیده.....	۱۹۴
فصل دوم: حقوق شهروندی شهود.....	۱۹۷
مبحث اول: عدم امکان جلب بدوی شهود.....	۲۰۰
مبحث دوم: حق سکوت.....	۲۰۲
مبحث سوم: انجام تحقیقات به صورت انفرادی.....	۲۰۳
مبحث چهارم: سری و غیرعلنی بودن تحقیقات.....	۲۰۴
مبحث پنجم: جرم‌انگاری تهدید شهود.....	۲۰۷

- ۲۱۱ فصل سوم: حقوق شهروندی متهمین
- ۲۱۲ مبحث اول: حقوق متهم قبل از محاکمه
- ۲۱۳ گفتار اول: فرض بی گناهی (اصل برائت)
- ۲۱۷ گفتار دوم: حق اطلاع از دلایل بازداشت
- ۲۲۱ گفتار سوم: لزوم رعایت مراتب احضار و جلب
- ۲۲۴ گفتار چهارم: حق برخورداری از وکیل
- ۲۲۶ گفتار پنجم: حضور در نزد مقام قضایی در اسرع وقت
- ۲۲۹ مبحث دوم: حقوق متهم حین محاکمه
- ۲۲۹ گفتار اول: حق تفهیم اتهام
- ۲۳۰ گفتار دوم: حق سکوت
- ۲۳۴ گفتار سوم: منع شکنجه و دیگر رفتارهای غیر انسانی و تحقیرآمیز
- ۲۳۷ گفتار چهارم: ضرورت و تناسب قرار
- ۲۳۸ گفتار پنجم: اخذ آخرین دفاع
- ۲۳۹ گفتار ششم: برخورداری از مترجم
- ۲۴۱ مبحث سوم: حقوق متهم پس از محاکمه
- ۲۴۱ گفتار اول: حق تجدید نظر خواهی
- ۲۴۴ گفتار دوم: حق اعاده دادرسی
- ۲۴۶ گفتار سوم: منع محاکمه مجدد

فصل چهارم: پلیس و حقوق شهروندی متهمین ۲۴۹

جمع بندی مطالب بخش سوم ۲۵۳

نتیجه گیری نهایی و ارائه پیشنهادها ۲۵۵

منابع و مأخذ ۲۵۶

ضمایم ۲۵۶

www.ketab.ir

اختصارات

ق.ا. قانون اساسی

ق.م.ا. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰

ق.آ.د.ک. قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری

ق.م. قانون مدنی

ق.آ.د.م. قانون آیین دادرسی مدنی

قانون حقوق شهروندی. قانون احترام به آزادی های مشروع و حفظ حقوق

شهروندی

پیش‌گفتار

یکی از ضروری‌ترین بخش‌های آموزشی برای افراد هر جامعه، آموزش حقوق شهروندی در تمام ابعاد آن است. فراگیری و مطالعه این حقوق نباید به قشر خاصی اختصاص داشته باشد. همه شهروندان، اعم از افراد عادی، دانشجویان، قضات، وکلا، کارکنان پلیس و ضابطین دادگستری و نهادهای اداری و اجرایی دیگر به آشنایی با تمام ابعاد این حقوق و البته در کنار آن آشنایی با تکالیف متقابل نیازمندند. لزوم یادگیری این حقوق در ردیف لزوم سواد آموزی است؛ حتی آنان که به هر دلیلی از نعمت سواد بی بهره‌اند، باید به هر طریقی با این حقوق آشنا شوند؛ چون اجتماعی زندگی می‌کنند و لازمه زندگی در جامعه، آشنایی با حقوق و تکالیفی است که در اصطلاح امروزی از آن به عنوان حقوق شهروندی یاد می‌شود.

در سال‌های اخیر، شهروندی و حقوق آن به یکی از پرکاربردترین واژگان کلیدی در گفتمان سیاسی، حقوقی، جامعه‌شناختی و حوزه‌های مشابه درآمده و در عین حال، با توجه به اندیشه‌های متفاوت در تعریف و تبیین آن، به یکی از مبهم‌ترین زمینه‌های مطالعاتی تبدیل شده است، نبود منابع و فعالیت‌های پژوهشی در تبیین و تحلیل و تفسیر دقیق و علمی حقوق شهروندی بر این ابهامات افزوده و منجر به برداشت‌های غیرواقعی و توهمات نامناسب از آن گردیده است. در اثر این سؤالات و ابهامات بود که این پژوهش در ذهن اینجانبان که در دو حوزه متفاوت، یکی در حوزه نظارتی در مجموعه پلیس (رسول النقی‌پور) و دیگری در مقام مدرس حقوق شهروندی در واحدهای دانشگاهی (اکبر علیزاده) فعالیت داشتند، شکل گرفت.

از این رو، آنچه در کتاب حاضر عرضه شده، حاصل بضاعت اندک نگارندگان در دو حوزه یاد شده است و به یقین مرهون آموخته‌هایی است که طی سال‌ها فعالیت در ارتباط با حقوق شهروندی، به ویژه در دعاوی کیفری و در ارتباط با ضابطیت فراهم گردیده است.

کتاب حاضر به سبکی روان و به دور از واژه‌ها و جملات ثقیل به منظور آموزش حقوق شهروندی، در سه بخش با تأکید ویژه بر حقوق شهروندی اصحاب دعاوی کیفری به رشته تحریر در آمده است، به امید آن که توانسته باشیم حقوق شهروندی را آن گونه که از نامش پیداست و متعلق به همه شهروندان در هر مقام و موقعیتی است، ارائه کرده باشیم.

سخن آخر این که مشتاقانه آماده رفع نقایص و کاستی‌های این کتاب از منظر اهل نظر، استاید، حقوق‌دانان و دانشجویان عزیز هستیم و امیدواریم با اعلام نقطه‌نظرات خود ما را در ادامه راهی که تازه آغاز کرده‌ایم، یاری نمایند.

همتم بدرقه راه کن ای طایر قدس که دراز است ره مقصد و من نوسفرم
در پایان از کلیه کسانی که ما را در تهیه و تألیف این مجموعه یاری کرده‌اند،
تشکر و قدردانی می‌کنیم و امید داریم این نوشته ناچیز، خدمتی باشد در ارتقاء
حقوق شهروندان عزیز و حمایت از حقوق انسانی آنها.

النقی پور - علیزاده

درآمد

حقوق شهروندی (Citizen Rights) در ادبیات حقوقی اصطلاح نسبتاً جدیدی است که قدمت آن به یکصد سال پیش یعنی به زمان تصویب قانون اساسی مشروطیت بازمی‌گردد؛ از آن زمان تا به امروز با الهام از منابع فقهی و به‌ویژه اسناد بین‌المللی، تدوین قوانینی در حمایت از شهروندان و تضمین حقوق آنها با عنایت به قوانین تصویب شده، رویه قانون‌گذاران در ادوار مختلف بوده و روند رو به رشد داشته است. اهمیت حقوق شهروندی به حدی است، که به زعم بسیاری از کارشناسان و صاحب‌نظران حقوقی و سیاسی، رابطه نزدیکی با حاکمیت دارد.^۱

نهادینه شدن این حقوق و برخورداری مردم از امنیت حقوقی و قضایی، از مؤلفه‌های تضمین‌کننده امنیت داخلی یک کشور است. در غیر این صورت، رابطه مردم با حاکمیت متزلزل شده و تبعات جبران‌ناپذیری در پی خواهد داشت. با این ضرورت، ایده شهروندی و حقوق وی که در ایام قدیم حقوق مدنی و اجتماعی خوانده می‌شد، در قرن بیستم جای خود را به حقوق شهروندی داد.

بنابراین طرح حقوق شهروندی بدین جهت حائز اهمیت است که با تبیین آن، شهروندی و چگونگی برخورداری از حقوق توسط شهروندان و در مقابل تکالیف همین شهروندان و برخی محرومیت‌های آنها در بهره‌مندی از این حقوق مشخص می‌گردد و در یک نگاه کلی‌تر، رابطه فرد با دولت و جامعه سیاسی معنا پیدا می‌کند.

حقوق شهروندی را مجموع حقوق مدنی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی می‌دانند که افراد در اجتماعات معین باید از آن برخوردار باشند، اما باید توجه داشت که حقوق شهروندی در انواع مختلف خود نیازمند حمایت قانونی است؛ بر این اساس، یکی از ابعاد حقوق شهروندی، حقوق قضایی است. در سایه این حقوق، شهروندان

۱- برای مطالعه بیشتر رک: به گفتمان حقوقی «چپستی و جرایمی حقوق

می‌توانند از تعدی، تجاوز و ظلم در امان باشند و زمینه اعاده حقوق از دست رفته خود و مجازات متجاوز را فراهم نمایند.

برای بهره‌مندی از این حقوق یعنی حقوق قضایی، شهروندان در هر کشوری باید هم از امنیت حقوقی و هم از امنیت قضایی برخوردار باشند. امنیت حقوقی به عنوان بخشی از امنیت انسانی به معنای تضمین امنیت شهروندان از جنبه‌های گوناگون است که در قوانین پیش‌بینی شده‌اند و امنیت قضایی، نحوه عملی شدن حقوقی است که تحت عنوان حقوق قضایی از آنها یاد می‌شود. با امنیت قضایی است که شهروندان اطمینان خاطر پیدا می‌کنند که به هر دلیلی از آسیب‌های ناشی از نقض عدالت در امان هستند و خودسرانه تحت تعقیب قضایی و انتظامی قرار نخواهند گرفت و چنانچه، به هر علتی در مقام شاکی، متهم یا شاهد در روند دادرسی وارد شدند، زیر چتر حمایتی دستگاه قضایی قرار خواهند گرفت، به شکایت و تظلمات آنها رسیدگی و فرصت و امکانات دفاعی برای آنها فراهم خواهد گردید. بنابراین، داشتن امنیت حقوقی و قضایی، پیش شرط و مقدمه تمام جلوه‌های حقوق شهروندی فرض می‌شود. در این راستا و برای فراهم نمودن امنیت حقوقی و قضایی و نهادینه کردن حقوق شهروندان، در سال‌های اخیر در کشور ما گام‌های مهمی برداشته شده است. پیش‌بینی قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی به همراه قانون برنامه چهارم و پیش‌بینی توسعه قضایی در این قانون، اقدامات شایسته‌ای است که در این خصوص قابل ذکر هستند. بر اساس قانون اخیر، قوای مجریه و قضائیه موظف شده‌اند برای ارتقاء حقوق انسانی شهروندان، با تدابیر قانونی، منشورهای حقوق شهروندی و لوایح راجع به حقوق اصحاب دعوی را به تصویب مراجع ذی‌ربط برسانند. در این قوانین با مدنظر قرار گرفتن کرامت انسانی، از یک طرف به حقوق مظنون، متهم و مجرم تأکید شده و از سوی دیگر به حقوق بزه‌دیده و شهود در نزد دستگاه عدالت کیفری و کارگزاران آن اشاره گردیده است که در دادرسی‌های عادلانه به عنوان حقوق شهروندی و قضایی این افراد به شمار می‌آیند.

رعایت حقوق قضایی شهروندان در تمامی دعاوی، اعم از حقوقی، کیفری، خانوادگی، حسبی، اداری و حتی انتظامی الزامی است. اما آنچه جلوه‌گاه و محل نمود،

ظهور و رؤیت حقوق شهروندان در دادرسی‌ها محسوب می‌شود، حقوق قضایی آنها در دادرسی‌های جزایی است. در مسائل کیفری به دنبال وقوع جرم، از یک طرف نظم جامعه مختل و حقوق بزه‌دیده پایمال شده است و از طرف دیگر اعاده نظم جامعه و حقوق بزه‌دیده با ابزاری تحت عنوان مجازات است که با توجه به غیر قابل جبران بودن اشتباهات قضایی در حکم به مجازات و اجرای آن، عدالت ایجاب می‌کند با احتیاط و بدور از هرگونه اشتباه اعمال گردد.

بنابراین، دادرسی عادلانه، بی طرفانه و منصفانه‌ای که با در نظر گرفتن حقوق بزه‌دیده، به حقوق دفاعی متهم نیز توجه نماید و از اشخاص ثالث که در دادرسی جزایی وارد شده‌اند حمایت کند را می‌طلبد.

در این مجموعه، هدف اصلی ما بیان حقوقی است که بزه‌دیده، متهم و شهود در دادرسی‌های جزایی باید از آنها برخوردار شوند. این حقوق را تحت عنوان حقوق شهروندی اصحاب دعاوی کیفری در سه بخش به رشته تحریر درآورده‌ایم. در بخش اول به کلیاتی از حقوق شهروندی شامل پیشینه، مفاهیم، منابع و انواع آن و در ادامه به بحث پلیس و حقوق شهروندی می‌پردازیم. پس از آشنایی با این حقوق، به حقوق قضایی شهروندان و وظیفه دستگاه عدالت کیفری برای دادرسی عادلانه، مبانی و الزامات آن در بخش دوم اشاره خواهیم کرد و در بخش پایانی به حقوق هر یک از اصحاب دخیل در امر کیفری و وظایف پلیس در ارتباط با این حقوق خواهیم پرداخت.